

Hij staat ook stil bij de impact van invasieve soorten en klimaatverandering en heeft in dit verband verbazend veel vertrouwen in de veerkracht van natuurlijke bossen, op voorwaarde dat we hun sociale structuur niet storen en ze hun microklimaat zelf kunnen blijven regelen. Hij stelt zelfs dat dankzij globalisering de soorten die invasieve soorten aantasten hier ook terecht zullen komen en het systeem zich vanzelf zal stabiliseren. Misschien wel, maar niet zonder catastrofaal biodiversiteitsverlies. Een van de voorbeelden die hij geeft, is de Aziatische schimmel die momenteel al onze essen verwoest, nochtans eveneens in de meest natuurlijke bossen... Wellicht is Wohlleben zijn liefde voor bossen zodanig groot dat hij de ernst van deze bedreigingen niet onder ogen durft te zien. Tegen wat we momenteel uithalen met de planeet is geen veerkracht bestand.

Pleit Wohlleben ervoor om geen bomen meer te kappen? Neen, hier en daar een stam oogsten moet kunnen, voorzichtig, niet te veel, en met paarden uitslepen. Dit is hoe we in al onze handelingen met de natuur zouden moeten omgaan. Wie dit boek leest, zal oude constructies uit hout van oude traag gegroeide loofbomen koesteren (en de bloeddruk voelen stijgen in de buurt van zelfbouwpakketten uit snel gegroeid naaldhout).

Maar dit boek gaat over veel meer dan bomen, het gaat over de wonderbaarlijke complexiteit van het leven op aarde, zo innig verweven, onderling afhankelijk en kwetsbaar. Het zet aan tot verwondering, tot nederigheid, respect. Hopelijk vormt het voor velen een stimulans om zich dieper in de bossen te wagen, en hun bedwelmende traagheid en rust in zich op te nemen, als tegenpool voor het doldraaiende consumentisme om ons heen.

Myriam Dumortier

Klein verzet in Vlaanderen

Gerard Hautekeur, *Van cohousing tot volkstuin. De opmars van een andere economie, Samenlevingsopbouw Vlaanderen & EPO, Berchem, 2017, 231 p.*

Enkele jaren geleden deed Tine Hens een verkenningstoer door Europa naar de alom opschietende nieuwe economische initiatieven. Het boek dat zij daarover schreef kreeg 'Het klein verzet' (2015) als titel. Gerard Hautekeur, tot voor zijn recente pensionering medewerker van Samenlevingsopbouw Vlaanderen, doet met dit boek iets gelijkaardigs. Hij geeft verslag van zijn ronde door Vlaanderen en Brussel, met een enkele uitstap naar Duitsland, van zijn zoektocht naar nieuwe vormen van economische organisatie die de mogelijkheid van 'een andere economie' illustreren. Vanuit zijn opdracht voor Samenlevingsopbouw focust hij evenwel vooral op projecten waarbij die organisatie zelf betrokken is, wat ook inhoudt dat het realiseren van grondrechten voor maatschappelijk kwetsbare groepen het uitgangspunt is. Het gaat dus niet zomaar om wat gemeenzaam 'burgerinitiatieven' genoemd wordt, waar burgers de handen in elkaar slaan en het heft in handen nemen om allerlei voorzieningen te gaan organiseren. Hautekeur verwijst in zijn inleiding daarvoor naar de analyse van Tine De Moor. 'Het gebrek aan goede en betaalbare publieke goederen en diensten en het feit dat de privatisering van diensten de beloften niet heeft ingelost, ziet ze als de belangrijkste verklaring voor de herontdekking van de collectieve aanpak. Mensen verbinden zich in samenwerkingsverbanden om zelf in lokale noden te voorzien.' (p.12) Hautekeur wil echter nagaan of de scepsis dat het hier om een louter middenklasseverhaal zou gaan klopt, en of er geen initiatieven zijn die net 'prioriteit geven aan maatschappelijk kwetsbare groepen en waarin zij zelf een actieve rol spelen' (p.13). Zijn

verdergaande vraag is dan of de onderzochte initiatieven echt kunnen bijdragen aan 'het veranderen van het economische systeem' (p.15). Daarvoor sluit hij zich aan bij het perspectief van Michel Bauwens die stelt dat nieuwe (postkapitalistische) productievormen zich eerst ontwikkelen binnen de schoot van de huidige samenleving. Dat algemene perspectief wordt echter niet uitgewerkt. De kracht van dit boek ligt dan ook niet in theoretische inzichten, maar vooral in de beschrijving van veel inspirerende praktijkvoorbeelden. Wat Hautekeur op het einde kan doen besluiten dat de gezochte alternatieven wel degelijk bestaan en volop verder ontwikkeld worden.

De bezochte projecten worden beschreven aan de hand van interviews met zowel verantwoordelijken als andere participanten, en daarbij geduid met de reflecties van experts. Dat gebeurt in vijf thematische hoofdstukken: over volkstuinen en stadslandbouw, met een link naar buurteconomie; over gezonde en duurzame voeding, met veel aandacht voor sociale kruideniers; over betaalbaar wonen van kwetsbare medeburgers, onder meer over renovatie, collectieve en solidaire woonvormen, CLT's en dergelijke; betaalbare energie voor iedereen, met een focus op energiebesparende investeringen; en arbeid op maat, waarbij vooral initiatieven uit de 'sociale economie' aan bod komen. De coöperatie, al dan niet met sociaal oogmerk, duikt voortdurend op als organisatievorm, wat de aanleiding vormt om vervolgens nog een apart hoofdstuk te besteden aan de mogelijkheden die coöperaties aan burgers en/of organisaties bieden om meer greep te krijgen op de economie.

Ik kan hier niet op de afzonderlijke verhalen ingaan, maar maak enkele kanttekeningen. Om te beginnen is duidelijk dat het huidige maatschappelijk kader, zowel op institutioneel vlak (o.a. regelgeving) als op economisch vlak (bijv. financieringsmogelijkheden), het niet eenvoudig maakt

om kwetsbare groepen aan hun rechten te laten komen. Wat bijzonder treft, is daarom de creativiteit waarmee initiatiefnemers gaan knutselen met de bestaande mogelijkheden om toch aan die rechten tegemoet te komen. Vooral de diverse vormen van samenwerking tussen allerlei soorten organisaties vallen daarbij op, afhankelijk van wat de lokale context aan opportuniteiten biedt: gesubsidieerde organisaties zoals Samenlevingsopbouw zelf of sociale-economiebedrijven, lokale overheden of hun diensten (bijv. OCMW), burgerinitiatieven en middenveldorganisaties, bedrijven, enz. De beschreven projecten illustreren aldus overvloedig dat duurzame oplossingen erom vragen om buiten de klassieke maatschappelijke hokjes te gaan denken. Organisaties kunnen daarbij van elkaar leren omdat zij vanuit hun eigen focus verschillende competenties ontwikkeld hebben. Zo wordt er bijvoorbeeld op gewezen dat sociale economie kan leren van de participatieve aanpak van het opbouwwerk. Kant-en-klare recepten worden er wel niet geboden, maar, zoals Tine De Moor in het woord vooraf zegt, er is voldoende inspiratie voor burgers 'tot meer 'fusion kitchen' in de eigen buurt' (p.10).

Bij dergelijke samenwerkingen is het evenwel van belang om een duidelijk beeld te krijgen van welke belangen er gedeeld worden, en hoe er verdeeld wordt. Voor een goede oordeelsvorming daarover biedt het boek daarvoor echter te weinig kader. Het gaat dan onder andere om een eenduidig vocabulaire van elementaire begrippen als economie, markt, privé en publiek... Dat is zeker nodig om de richting te zien van een verhaal dat in een transitieperspectief geplaatst wordt. Ik merk daaromtrent in het boek een algemene verlegenheid van sociale organisaties in het definiëren van hun verhouding tot het economische. Tot voor kort volstond het benadrukken van hun sociale doelstellingen om zich te distantiëren van een op winst gerichte

economie. Maar nu belemmert de verdediging van de garantie van sociale rechten via de welvaartsstaat soms het nadenken over alternatieve vormen om die rechten te effectueren. Ik illustreer dat vanuit het onderscheid tussen markt als allocatiemechanisme en een kapitalistische markt.

Coöperaties zijn bijvoorbeeld ondernemingen die op de markt opereren. Als dan de mogelijkheden van coöperaties naar voor geschoven worden om de rechten van maatschappelijk kwetsbare groepen te behartigen, dan kom je met volgende algemene uitspraak in een contradictie: ‘Het doel van een marktgedreven onderneming is winst maken.’ (p.147). Wat wordt er bedoeld met ‘marktgedreven’? En hoe zie je dan wat men vandaag een not-for-profitonderneming noemt? Net de coöperatie met een sociaal oogmerk kan daar toch een goed voorbeeld van zijn? Of, wat een goed businessmodel is, wordt bepaald door de effectiviteit waarmee de beoogde doelstellingen behaald kunnen worden, en wel op een duurzame manier. En die doelstelling hoeft niet winst maken te zijn. Is er dan altijd noodzakelijk een conflict tussen een economische logica en de logica van het sociaal werk? Een aantal beschreven praktijken illustreren duidelijke vormen van complementariteit tussen beide. Punt is natuurlijk hoe ‘economie’ gedefinieerd wordt.

De ambivalentie over economie komt ook tot uiting in Hautekeurs verwondering dat ‘sociale economie’ niet alleen als een aparte sector begrepen mag worden die samenvalt met de gesubsidieerde maatwerkbedrijven en lokale diensteneconomie (cf. p.173). Internationaal slaat dit begrip immers op de prioritaire oriëntatie van ondernemingen en organisaties allerhande op sociale (en ecologische) doelstellingen. In die zin gaat het erom de hele economie sociaal te maken, en daarop slaat net de transitie naar een post-kapitalistisch economisch model. Of, transitie gaat om het opnieuw inbedden van de economie in sociale verbanden (cf. Karl

Polanyi, *The Great Transformation*). En als een onderneming toch extra opbrengsten genereert, dan is de cruciale vraag waar die naartoe gaan. Wanneer die geïnvesteerd worden in sociale doelstellingen, dan blijf je binnen het beoogde perspectief. De verdediging van de huidige sectorale sociale economie tegen de verschuiving naar een winstgedreven bedrijfsmodel – vaak ‘vermarkting’ genoemd – is gebaat bij het duidelijk voeren van deze fundamentele discussie over het doel van de economie. En dat geldt bij uitbreiding voor alle nieuwe economische vormen die in het boek naar voor komen. Sociaal werk zal daartoe ook de economische dimensie van zijn praktijk moeten onderzoeken, erkennen en definiëren. Maar de beschrijving van de nieuwe praktijken in dit boek is zeker al een belangrijke opstap naar die fundamentele discussie.

Jef Peeters